

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΗ ΜΕ ΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ομιλία του Υπουργού Βιομηχανίας, Ενέργειας, Τεχνολογίας και Εμπορίου

κ. Κ. Σημίτη

στον Ελληνοβρετανικό Επιμελητήριο

13 Ιουλίου 1994

Μόλις πριν από μερικά χρόνια η ψηφιακή τεχνολογία και οι πρώτες εφαρμογές της θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν απλά ως παρακλάδια της ηλεκτρονικής βιομηχανίας. Η αντιμετώπισή τους ήταν εκείνη ως μιας καινοτομίας όχι ουσιαστικά διαφορετικής από τις δεκάδες άλλες καινοτομίες στις οποίες βασίστηκε η οικονομική ανάπτυξη του αιώνα μας.

Η εισαγωγή της ψηφιακής τεχνολογίας δεν έθετε, ζητήματα **ποιοτικά** διαφορετικά από αυτά που οι υπάρχουσες οικονομίες και κοινωνικές δομές είχαν απορροφήσει ήδη.

Αλλά με την πάροδο του χρόνου γίνεται ευκρινές ότι σε αντίθεση με άλλες καινοτομίες η ψηφιακή τεχνολογία ή αλλιώς, η τεχνολογία της πληροφορίας θα επηρεάσει αποφασιστικά τις εξελίξεις σε όλους τους κλάδους της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής ακόμη και της ιδιωτικής ζωής.

Ας απαριθμήσουμε μερικά παραδείγματα :

1. Στον οικονομικό τομέα, οι εταιρείες ανταλλάσσουν πληροφορίες και κλείνουν συμβόλαια, κάνουν πληρωμές και χρηματιστηριακές πράξεις με ηλεκτρονικό τρόπο, χωρίς την αυτοπρόσωπη παρουσία φυσικών προσώπων. Αναπτύσσονται βάσεις δεδομένων με εξειδικευμένες επιστημονικές, οικονομικές, νομικές, μετεωρολογικές ή άλλες πληροφορίες. Μέσω της ηλεκτρονικής επεξεργασίας δεδομένων διερευνώνται καλύτερα οι τάσεις της αγοράς και οι προτιμήσεις των καταναλωτών. Από την πλευρά τους, οι καταναλωτές παίρνουν πληροφορίες για τα προϊόντα που ζητούν, όχι μόνον

από την αγορά της γειτονιάς τους ή της πόλης τους, αλλά χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες σε πανευρωπαϊκό ή και παγκόσμιο επίπεδο, τα παραγγέλνουν, τα πληρώνουν με τον ίδιο ηλεκτρονικό τρόπο και τα λαμβάνουν με παράδοση στο σπίτι τους.

2. Στον εργασιακό τομέα, ήδη σε ορισμένες χώρες, έχει αρχίσει να εφαρμόζεται το σύστημα της τηλεεργασίας, που προσφέρεται για όσα επαγγέλματα δεν απαιτούν την παρουσία του εργαζομένου σε συγκεκριμένο χώρο εργασίας. Οι εργαζόμενοι επικοινωνούν με τον εργοδότη ηλεκτρονικά μέσω δικτύου υπολογιστών. Το σύστημα αυτό απαιτεί μικρότερους και, άρα, λιγότερο δαπανηρούς χώρους εργασίας, λιγότερες μετακινήσεις (επομένως λιγότερα συγκοινωνιακά και περιβαλλοντικά προβλήματα, μικρότερη απώλεια χρόνου), ενώ επιτρέπει σε ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων (π.χ. μητέρες), να συνδυάζουν την εργασία τους με άλλα καθήκοντα.
3. Στον τομέα της υγείας, η ηλεκτρονική διασύνδεση ασθενών, ιατρών, νοσοκομειακών και ερευνητικών κέντρων και η ύπαρξη εξειδικευμένων βάσεων δεδομένων, επιτρέπουν τη γρήγορη αντιμετώπιση επειγόντων προβλημάτων, αλλά και την πρόσβαση στο σύνολο των διαθέσιμων ιατρικών πληροφοριών. Ειδικά αυτοματοποιημένα συστήματα παροχής ιατρικών συμβουλών (η λεγόμενη τηλεϊατρική), διευκολύνουν την αντιμετώπιση ορισμένων περιπτώσεων χωρίς την ανάγκη επίσκεψης σε ιατρό.
4. Στους τομείς δραστηριότητας του δημόσιου τομέα, η εισαγωγή της πληροφορικής επιτρέπει την ταχύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών και την αποτελεσματικότερη άσκηση των δημοσίων καθηκόντων. Με την κατάργηση των συνόρων και την ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων και πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών λαμβάνουν πανευρωπαϊκή κλίμακα και απαιτούν την ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα στους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς των Κρατών-Μελών.

5. Στον τομέα της εκπαίδευσης, η πληροφορική δεν αποτελεί απλά ένα αυτόνομο και σταθερώς ανερχόμενο κλάδο, αλλά είναι το μέσο για καλύτερη μόρφωση σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, από το δημοτικό μέχρι το πανεπιστήμιο. Επιτρέπει την πρόσβαση σε βάσεις επιστημονικών δεδομένων, σε βιβλιοθήκες σε ολόκληρο τον κόσμο, διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και ερευνητικών κέντρων.
6. Η ψυχαγωγία είναι ο τομέας στον οποίο παρατηρείται ο μεγαλύτερος ρυθμός ανάπτυξης στην αγορά των νέων τεχνολογιών. Εδώ ανήκουν τα διαρκώς αυξανόμενα τηλεοπτικά κανάλια που μέσω δορυφόρων ή καλωδίων καλύπτουν πιά ολόκληρη την υδρόγειο. Οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες ψυχαγωγίας (κλεισίματος θέσεων σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, διαγωνισμών, στοιχημάτων, κοινωνικών επαφών, κλπ.) και τα νέα οπτικοακουστικά μέσα που συνδυάζουν ήχο, εικόνα και κείμενο (τα λεγόμενα multimedia), είναι επίσης παραδείγματα της νέας τεχνολογίας.
7. Σημαντική είναι η συμβολή των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας για τη συμμετοχή του πολίτη στα κοινά και επομένως, για την ίδια τη δημοκρατία. Διαρκώς κερδίζει έδαφος στις δημοκρατικές χώρες και μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η έννοια της διαφάνειας και του ελέγχου των δημοσίων αποφάσεων. Δίδεται στον πολίτη το δικαίωμα της πρόσβασης στα δημόσια έγγραφα. Το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί ταχύτερα και ευκολότερα όταν τα έγγραφα έχουν ηλεκτρονική μορφή και είναι διαθέσιμα μέσω ηλεκτρονικού δικτύου και υπολογιστή. Αυτό γίνεται ήδη σε χώρες με υψηλό τεχνολογικό επίπεδο, όπως η Γαλλία, οι ΗΠΑ, η Σουηδία. Όταν η χρήση των νέων τεχνολογιών θα έχει μπει σε όλα τα σπίτια, όπως σήμερα η τηλεόραση, θα είναι δυνατό οι πολίτες να εκφράζουν απευθείας τη γνώμη τους για διάφορα ζητήματα.

Από το σημείο εκκίνησης που βρισκόμαστε τώρα, μπορούμε να μαντέψουμε και προς ποιά κατεύθυνση θα είναι ορισμένες από τις αλλαγές που μας αναμένουν. Αλλά η φύση της διαδικασίας οδηγεί στη διαμόρφωση ενός συνεχώς διαφορετικού

περιβάλλοντος. Όπως η βιομηχανική επανάσταση απελευθέρωσε την παραγωγή από τους περιορισμούς της μυϊκής δύναμης, έτσι και η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να την απελευθερώσει από τους περιορισμούς που θέτουν οι σημερινές μέθοδοι αντίληψης και ελέγχου. Όπως και τότε το αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι μια δραματική αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας, αλλά στο πλαίσιο μιας κοινωνίας και οικονομίας ριζικά διάφορης από εκείνης που υπήρχε κατά το σημείο εκκίνησης.

Αυτή είναι η έννοια με την οποία μιλούμε για επανάσταση : Σε μια επανάσταση οι αλλαγές που επέρχονται είναι ριζικές αλλά και εν πολλοίς απρόβλεπτες.

Η επανάσταση, στον οικονομικό όπως και στον πολιτικό τομέα έχει πάντοτε ένα άναρχο στοιχείο, αφού η δυναμική της εξαρτάται από την φαντασία και την δημιουργικότητα των πρωταγωνιστών της. Οι ταχείς οικονομικές αλλαγές και ο προγραμματισμός είναι έννοιες συχνά αντιθετικές.

Αυτό είναι και το κεντρικό δίλημμα που αντιμετωπίζουν όλοι των οποίων η αποστολή είναι η οργάνωση και διοίκηση της παραγωγικής διαδικασίας. Είτε επιτελούν το έργο αυτό σε κρατικές υπηρεσίες, είτε σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, πρέπει να συμβιβάσουν την αποστολή του προγραμματισμού και του ελέγχου με διαδικασίες από την φύση τους άναρχες και αυθόρμητες.

Υπάρχουν δύο πολιτισμικές στάσεις απέναντι στις εξελίξεις, στάσεις που αντανακλούν κοινωνικά συμφέροντα. Η μία είναι η στάση της διαχείρισης, της νομής, της μη κίνησης. Βλέπουμε αλλά δεν δρούμε. Δρούμε την ύστατη στιγμή κάτω από αφόρητες πιέσεις με την επιδίωξη να φτάσουμε πάλι το ταχύτερο δυνατό σ' ένα σημείο διατήρησης ή εκμετάλλευσης των κεκτημένων. Η άλλη στάση είναι η στρατηγική της κίνησης, της κατάκτησης νέων θέσεων για καθορισμό των εξελίξεων. Βλέπουμε και δρούμε. Κινούμαστε όταν φαίνονται τα πρώτα δείγματα των κινδύνων, των αλλαγών για να προκαταλάβουμε και να καθορίσουμε.

Ένα μόνιμο παράδειγμα για τις διαφορετικές προσεγγίσεις, στις οποίες οδηγούν οι δύο αυτές στάσεις είναι η ελληνική μακροοικονομική πολιτική.

Το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελίξεων εδώ και πάρα πολλά χρόνια είναι η μόνιμη υστέρηση των φορολογικών εσόδων και η μη τήρηση των προβλέψεων του τακτικού προϋπολογισμού. Τα έσοδα αυξάνονται σε ποσοστό πολύ χαμηλότερο του προβλεπόμενου. Τα έξοδα υπερβαίνουν τα σχεδιαζόμενα. Το μόνιμο αποτέλεσμα η διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείματος, η ταχεία αύξηση του δημοσίου χρέους, η αποτυχία αποκατάστασης δημοσιονομικής ισορροπίας, η μακροοικονομική αστάθεια.

Απέναντι σ' αυτές τις εξελίξεις, κυριαρχεί συνήθως η στάση της αποφυγής των αναγκαίων παρεμβάσεων, η αισιοδοξία, ότι όλα θα πάνε τελικά καλά. Το παρελθόν διδάσκει ότι τα πράγματα δεν πάνε από μόνα τους καλά. Η έλλειψη πολιτικής αποφασιστικότητας και η ασάφεια ως προς τις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής καθυστερούν ή και ματαιώνουν την ανάκαμψη. Η μη λήψη των αναγκαίων μέτρων έγκαιρα και η έλλειψη σχεδιασμού μιας αξιόπιστης μεσοπρόθεσμης οικονομικής πολιτικής χειροτερεύουν τις συνθήκες. Η αντιμετώπιση ενός κρίσιμου αδιεξόδου της οικονομίας έχει πιθανότητες επιτυχίας μόνο αν γίνει με αποφασιστικά και δραστικά μέτρα οικονομικής πολιτικής που θα εντάσσονται σε ένα μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα. Το πρόγραμμα σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας που έχει υποβληθεί στην Κοινότητα αυτές τις μέρες μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη χάραξη της οικονομικής μας στρατηγικής. Πρέπει να έχουμε επίγνωση όμως ότι το πρόγραμμα σύγκλισης καταγράφει μόνο αριθμητικούς στόχους. Για να έχει πιθανότητες επιτυχίας πρέπει να συνδυάζεται με συγκεκριμένα μέτρα πολιτικής που να οδηγούν στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Οι διεθνείς πολιτικές εξελίξεις της τελευταίας πενταετίας χαρακτηρίστηκαν από την αποτυχία της πολιτικής των ιδεολογικών δογμάτων. Στις οικονομικές τους διαστάσεις, τα δόγματα αυτά οδήγησαν τις χώρες του απόλυτου κρατικού παρεμβατισμού στα όρια της χρεωκοπίας και τις χώρες των απόλυτων κανόνων της αγοράς σε πρωτοφανή επίπεδα ανεργίας. Είναι πιά σήμερα σαφές ότι το κράτος και η αγορά έχουν ρόλους συμπληρωματικούς. Ανταγωνιστικότητα, ανάπτυξη και απασχόληση, οι στόχοι της Λευκής Βίβλου και της Ευρώπης για τα επόμενα χρόνια, μπορούν να επιτευχθούν και να συνυπάρξουν μόνο με τη

συνεργασία του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα.

Το κεντρικό ερώτημα είναι ποιός είναι ο ρόλος του κράτους και ποιός ο ρόλος της αγοράς. Η αγορά μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα, που προκύπτουν σε ένα σταθερό πλαίσιο, έχουν σαφείς προϋποθέσεις και προβλεπτά αποτελέσματα, μπορεί να αντιμετωπίσει τις υποθέσεις ρουτίνας που προκύπτουν στη συνεχή εξελικτική πορεία της οικονομίας και της κοινωνίας. Δεν μπορεί όμως να πάρει τις στρατηγικές αποφάσεις, τις αποφάσεις σε σχέση με τις αξίες, που θα επιδιώξει η κοινωνία, τους βασικούς κανόνες λειτουργίας της.

Θα αναφέρω μερικά κεντρικά προβλήματα όπου χρειάζονται στρατηγικές αποφάσεις :

1. Η τεχνολογική εξέλιξη εύκολα μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία μονοπωλίων. Μονοπώλια σημαίνουν όμως τη δημιουργία νέων καταπιεστικών πόλων εξουσίας, που μπορούν να παρεμποδίσουν την τεχνολογική εξέλιξη και να επιβαρύνουν με αδικαιολόγητα βάρη το κοινωνικό σύνολο. Η επιβολή κανόνων για το θεμιτό ανταγωνισμό, για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, η θέσπιση τεχνικών προδιαγραφών, περιλαμβάνονται στις αρμοδιότητες του κράτους.

Ειδικά οι κανόνες του ανταγωνισμού δέχονται μεγάλες πιέσεις από εξαγορές και συγχωνεύσεις που έχουν αρχίσει στις ΗΠΑ. Ο κανόνας είναι η εξαγορά εταιριών τηλεόρασης και καλωδιακών δικτύων από μεγάλους οργανισμούς τηλεπικοινωνιών. Χρειάζεται προσοχή για να μην υπάρξουν καταχρήσεις. Ο έλεγχος είναι ιδιαίτερα δύσκολος καθώς η δεσπόζουσα θέση σε χώρο τόσο ευαίσθητο όσο τα μέσα ενημέρωσης μεταφράζεται σε ανάλογη πολιτική επιρροή.

2. Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας της Ευρώπης είναι ακόμη δομημένα με γνώμονα την αναδιανομή της ευημερίας σε καταστάσεις πλήρους απασχόλησης, και επομένως προσφέρουν περιορισμένες λύσεις στα "νέα" προβλήματα που προκύπτουν από τις γρήγορες κοινωνικές δομικές αλλαγές,

όπως η μακροχρόνια ανεργία, η κοινωνική απαξίωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός του ατόμου. Η κοινωνική προστασία θα πρέπει να καταστεί βασικό αναπτυξιακό εργαλείο για την διευκόλυνση των αναγκαίων δομικών αλλαγών και να μη θεωρείται "πολυτέλεια της εποχής της πλήρους απασχόλησης". Αλλιώς υπάρχει ο υπαρκτός κίνδυνος η κοινωνική ανισότητα να οδηγήσει στην κοινωνική απόρριψη της κοινωνίας της πληροφορίας. Οι νέες τεχνολογίες αυτοματοποιούν την παραγωγή, λιγοστεύουν τις ανάγκες ανθρώπινης εργασίας και συμβάλλουν, κατ' αυτό το βαθμό, στην αύξηση της ανεργίας. Από την άλλη μεριά, οι νέες τεχνολογίες βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και αν κανείς τις αγνοήσει, θα βρεθεί έξω από το παγκόσμιο οικονομικό παιχνίδι και θα αντιμετωπίσει πολύ σοβαρότερα προβλήματα ανεργίας.

Αλλωστε, το γεγονός ότι η πληροφορία έχει τόσο σημαντικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ζωή των περισσότερων αναπτυγμένων χωρών, έχει ως αποτέλεσμα στις χώρες αυτές τα προϊόντα και οι υπηρεσίες πληροφορίας να είναι σήμερα ο τομέας με το μεγαλύτερο ρυθμό ανάπτυξης (4-10%). Η Minitel έχει δημιουργήσει στη Γαλλία, με τις υπηρεσίες που προσφέρει, περισσότερες από 350.000 θέσεις εργασίας. Δεν θα πρέπει από το φόβο των αναγκαίων βραχυπρόθεσμων μέτρων κοινωνικής προστασίας και προσαρμογής, η πολιτική να βάλει φραγμούς στην εφαρμογή της ψηφιακής τεχνολογίας που θα έχουν μακροπρόθεσμα ανεπίστρεπτες αρνητικές επιπτώσεις. Αντίθετα θα πρέπει να φροντίσει ώστε το εργασιακό δυναμικό από τη σχολική ηλικία μέχρι την συνταξιοδότηση να λαμβάνει επαρκή εκπαίδευση στις νέες τεχνολογίες με τη μορφή της διαρκούς επιμόρφωσης. Έτσι θα ενισχύσει τη θέση του στην αγορά της εργασίας. Ειδικότερα για την τηλεεργασία θα χρειαστεί κατάλληλη προσαρμογή του εργατικού δικαίου.

3. Στην Ευρώπη μεγάλο μέρος της δαπάνης για την έρευνα καλύπτεται από το δημόσιο προϋπολογισμό (48%, έναντι 22% στην Ιαπωνία). Με το 4ο πρόγραμμα-πλαίσιο που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ερευνας και

Τεχνολογίας υπό την Ελληνική Προεδρία καταβάλλεται προσπάθεια ώστε να υπάρξει καλύτερος συντονισμός ανάμεσα στις έρευνες του ιδιωτικού τομέα, του δημόσιου τομέα και των πανεπιστημιακών ερευνητικών κέντρων τόσο μέσα σε κάθε Κράτος-Μέλος, όσο και μεταξύ Κρατών-Μελών και ώστε τα αποτελέσματα της έρευνας να αξιοποιούνται από την ευρωπαϊκή βιομηχανία περισσότερο από ότι στο παρελθόν.

Αλλά μόνο το 4% της έρευνας στην Ευρωπαϊκή Ένωση καλύπτεται από τον κοινοτικό προϋπολογισμό. Το κύριο βάρος πέφτει λοιπόν στην πολιτική των εθνικών κυβερνήσεων.

4. Οι μεγαλύτερες ωφέλειες για τον πολίτη από την ψηφιακή επανάσταση αφορούν την ιδιότητά του ως καταναλωτή, τόσο αγαθών όσο και υπηρεσιών που προσφέρονται σε ολοένα αυξανόμενο βαθμό μέσω ηλεκτρονικών δικτύων. Η πρόσβαση σε αγορές γεωγραφικώς μακράν του τόπου διαμονής του θα αυξήσει τις δυνατότητες επιλογής και θα χαμηλώσει τις τιμές μέσω του ανταγωνισμού, ενώ δεν θα απαιτεί την αυτοπρόσωπη παρουσία του σε κανένα στάδιο της αγοραπωλησίας. Θα δημιουργήσει όμως μια σειρά από νομικά προβλήματα που θα πρέπει να λύσει η πολιτική, δηλαδή το κράτος. Προβλήματα που έχουν να κάνουν με τα βασικά δικαιώματα του καταναλωτή, τη νομική αξία της ηλεκτρονικής υπογραφής, την ευθύνη σε περίπτωση βλάβης του καταναλωτή κλπ. Επί Ελληνικής Προεδρίας επιτεύχθηκε πολιτική συμφωνία για την πρόταση Οδηγίας για τις πωλήσεις από απόσταση.
5. Υπάρχει ο φόβος ότι η εξάπλωση της ψηφιακής τεχνολογίας θα λειτουργήσει ισοπεδωτικά, τόσο στις εθνικές πολιτισμικές διαφορές, όσο και στην Ευρωπαϊκή ταυτότητα. Η πολιτιστική ομοιομορφία μπορεί να οδηγεί σε ορισμένες οικονομίες κλίμακος, όμως στερεί την κοινωνία από πολύτιμη ευελιξία και προσαρμοστικότητα. Η διαφύλαξη πολιτισμικών διαφορών είναι εξίσου σημαντική για την ισορροπία και εξέλιξη της κοινωνίας όσο η ύπαρξη "γενετικού αποθέματος" για την ισορροπία και

εξέλιξη της φύσης.

6. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στην προστασία της ιδιωτικής ζωής των πολιτών. Οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν την ηλεκτρονική επεξεργασία και μετάδοση πληροφοριών για θέματα προσωπικά, όπως η υγεία, η οικονομική και οικογενειακή κατάσταση, οι καταναλωτικές συνήθειες, η εθνική και φυλετική προέλευση, οι θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις. Χρειάζεται αυστηρή νομοθεσία για την προστασία του πολίτη από την κατάχρηση αυτών των δυνατοτήτων, όπως και για την εξασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών. Πρόσφατες εξελίξεις στις ΗΠΑ και σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες δείχνουν ότι όσο η τεχνολογία διευκολύνει την ασφάλεια των επικοινωνιών τόσο αυξάνεται η πολιτική πίεση για νομοθετική κάλυψη και τεχνική διευκόλυνση των παρεμβολών από τις εξουσιοδοτημένες γι' αυτό κρατικές υπηρεσίες (για λόγους ασφάλειας, δημόσιας τάξης, κλπ.). Η δημοσιότητα που δόθηκε στο θέμα αυτό στις ΗΠΑ δείχνει την ανησυχία των πολιτών η οποία μπορεί να ανακόψει, αν δεν διασκεδασθεί με ικανοποιητικά μέτρα, την πορεία της ψηφιακής επανάστασης.
7. Η νέα τεχνολογία οδηγεί σε συγκέντρωση οικονομικής εξουσίας. Επιχειρήσεις τηλεπικοινωνιών, παραγωγής λογισμικού, μέσων μαζικής ενημέρωσης, πολιτιστικών εκδηλώσεων κλπ. διαπλέκονται και εντάσσονται σε ενιαία συγκροτήματα. Η πολιτική εξουσία εξαρτάται ταυτόχρονα όλο και περισσότερο από τη συνδρομή που θα της παράσχουν τα συγκροτήματα αυτά. Το άτομο έχει πολύ περισσότερες πληροφορίες στη διάθεσή του αλλά η γνώση του είναι σε μεγάλο βαθμό προκατασκευασμένη. Η κοινωνία της πληροφορίας δεν πρέπει να εξελιχθεί σε κοινωνία της χειραγώγησης και η ελευθερία μας σε μια θεωρητική αρχή χωρίς ουσιαστική κοινωνική ανταπόκριση.

Η διατήρηση και προστασία της πολυφωνίας είναι ένα από τα σοβαρότερα καθήκοντα της πολιτικής.

8. Η πρόσβαση στην πληροφόρηση αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα και προβλέπεται από το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Αποτελεί επομένως υποχρέωση του κράτους να δώσει σε όλους τους πολίτες τη δυνατότητα να έχουν την πληροφόρηση που χρειάζονται. Αυτό θα πρέπει να γίνει με μια σειρά από μέτρα που περιλαμβάνουν διδασκαλία της πληροφορικής στα σχολεία, εκσυγχρονισμό και επέκταση του τηλεπικοινωνιακού δικτύου προς όλα τα σπίτια και παροχή με χαμηλό κόστος τουλάχιστον των πληροφοριών γενικού ενδιαφέροντος. Θα πρέπει οι ψηφιακές υπηρεσίες να προσφέρονται σε όλους με τρόπο ώστε να αποφευχθεί η κοινωνική αποξένωση και ο αποκλεισμός πολιτών από τις εξελίξεις της ψηφιακής επανάστασης.

Η αγορά δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη δημοκρατία και τις δημοκρατικές διαδικασίες. Αντίθετα, η αγορά λειτουργεί καλύτερα σε ένα πλαίσιο όπου οι μεγάλες στρατηγικές αποφάσεις και οι "κανόνες του παιχνιδιού", συζητούνται, επεξεργάζονται και τελικά αποφασίζονται δημοκρατικά. Μόνο αν έχουμε επίγνωση των αποφάσεων που έχουμε λάβει, των θετικών αλλά και των αρνητικών τους σημείων, μπορεί η αγορά απερίσπαστη να εκτελέσει την αποστολή της, την υλοποίηση των δημοκρατικά χαραγμένων κατευθύνσεων.

Όσον αφορά τέλος την αξιοποίηση των τεχνολογικών εξελίξεων χρειάζεται να υπάρξει ένα κυβερνητικό κέντρο, το οποίο τόσο στο εσωτερικό όσο και ως προς την Ευρωπαϊκή Ένωση να αναλάβει την παρακολούθηση των εξελίξεων και την εκπόνηση μιας στρατηγικής, να συντονίζει δραστηριότητες και να προωθήσει την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών για την ελληνική βιομηχανία και τις τηλεπικοινωνίες.